

El Bages en revolta. Els fets de juliol del 1909

Gemma Rubí i Casals

L'hort i el convent de les Caputxines del carrer de Talamanca de Manresa (Arxiu Històric Comarcal del Bages).

Encara tenim pendent de reconstruir la geografia de la revolta coneguda amb el nom de la Setmana Tràgica que va tenir lloc la darrera setmana del mes de juliol del 1909. Sempre s'ha fet molt d'èmfasi en els estralls anticlericals que van afectar especialment la ciutat de Barcelona, i com a molt la historiografia s'ha fet ressò dels aldarulls produïts a algunes localitats com Sabadell o bé Granollers. Sense menystenir el fort impacte que aquesta revolta tingué a la

capital catalana, que se saldà entre d'altres destrosses amb una vuitantena d'edificis religiosos cremats, encara avui dia ignorem com d'intensa fou aquesta insurrecció a tot Catalunya. Una primera aproximació a la geografia de la revolta la tenim en la contribució que he fet al llibre coordinat pel professor Antoni Moliner *La Setmana Tràgica de Catalunya* en el qual n'ofereim una visió panoràmica¹. A més, aquest llibre té la particularitat que constitueix tal vegada un dels

pocs intents reeixits d'aportar, després de l'aparició de la gran recerca sobre aquests fets a Barcelona de la mà de la professora nord-americana Joan C. Ullman, una interpretació innovadora a la revolta més important de la Catalunya contemporània, quant a intensitat i extensió geogràfica².

En aquest article centrarem l'atenció en els fets ocorreguts a la comarca del Bages, significativament a la ciutat de Manresa, però també a d'altres municipis com Moia, Sant Vi-

cenç de Castellet i Monistrol de Montserrat. No sense analitzar els elements que van caracteritzar aquest model de revolta popular o dit d'una altra manera els patrons de protesta més estesos durant aquests dies tan calorosos de final de juliol del 1909, i les reaccions sostingudes per part dels elements d'ordre.

El Govern estava sol a Catalunya

El gabinet conservador dirigit pel polític mallorquí Antonio Maura Montaner feia temps que estava allunyat dels problemes que afectaven la societat catalana. Aquesta exhibia en aquests moments una profunda desafecció que anava més enllà de la credibilitat en el govern de torn, sinó que afectava les mateixes entranyes de les institucions de l'Estat. Recordem que l'Exèrcit estava travessant un dels seus pitjors moments, humiliat i abatut després de la crisi de 1898, el record de la qual encara era molt present, i inflat amb una desproporcionada oficialitat, necessitava augmentar l'autoestima i millorar el seu crèdit social. Especialment a Catalunya on se sentia amenaçat per un catalanisme polític puixant que aspirava a canviar el sistema polític i assolir un encaix còmode de Catalunya dins d'Espanya. Els fets del Cu-cut, esdevinguts el novembre de 1905, desfermaren en els medis oficials i periodístics una important escalada de catalanofòbia que cristal·litzà en l'aprovació, si bé amb el rebuig ferm de bona part dels diputats catalans i dels republicans espanyols, de la Llei de Jurisdiccions que estenia a la justícia militar els delictes d'ofensa a la pàtria. Tot un calaix de sastre que limitava certament la llibertat d'expressió dels ciutadans i obria la porta a la ingerència dels militars en els afers civils. Aquí arrencà el gran moviment de Solidaritat Catalana que galvanitzà bona part dels partits polítics catalans, llevat dels llerrouxistes i dels dinàstics, i de la societat civil en un ampli front comú en defensa de l'autonomia catalana i de la regeneració de la política ³. Amb exclusió

del món obrerista que optà per segellar la seva pròpia solidaritat (Solidaritat Obrera) l'any 1907, iniciant així un trajecte autònom respecte de la tutela dels republicans.

L'escenari històric immediat, previ al desencadenament dels fets, l'integrarien un govern que impulsa la Llei de Jurisdiccions, una societat civil catalana profundament ofesa, un exèrcit que necessita recuperar posicions i que es vol lluir al Nord d'Àfrica on Espanya pretén tenir influència colonial, uns obrers que s'organitzen al marge de supeditacions polítiques, i uns republicans que es troben descol·locats i dividits arran del moviment solidari i de la nova estratègia empresa pel moviment obrer.

A nivell local, els republicans estaven a punt de recuperar el govern de la ciutat de Manresa, si bé l'alcaldia estava en mans del carlí Joaquim Gomis i Cornet, que rellevà al ferreter Pere Armengou, recentment traspassat. Els aldarulls el van sorprendre mentre prenia bany estival. Qui no podia anar de vacances, que era la immensa majoria, que s'havia de conformar amb resignació trampejant la xafogor enutjosa de la canícula manresana, bo i sabent, els obrers en particular, que tal vegada la setmana vinent no la podrien treballar sencera, car les fàbriques i tallers estaven funcionant a mig gas. La indignació entre aquest estament fou molt forta en conèixer que serien cridats a files els reservistes acumulats des de les lleeves de 1903 i 1904, en bona part casats i amb fills, i que ja havien complert amb les seves obligacions militars. El crit de desesperació fou unànim entre les classes populars que no tenien recursos per a pagar-se l'exempció, però també la indignació s'encomanà a la resta de la societat que no comprenia la miopia del Govern que a més ni donava explicacions en unes Corts que estaven tancades per les vacances d'estiu.

L'ambient previ a la revolta es va anar escalfant per moments, atiat per una premsa que desenvolupà una intensa campanya antibèl·lica que de pas anava erosionant la ja de per si delmada imatge de l'Estat a Catalu-

nya, si bé també per la profusió de mitings que organitzaven els dirigents sindicals. A Manresa, els soldats de la guarnició establerta a la caserna del Carme, el batalló de caçadors de Reus foren acomiadats a les andanes de l'estació del Nord el dia 17 de juliol. Eren el darrer batalló que posava rumb cap a Melilla, un destí que s'identificava amb una mort segura. L'endemà, embarcats al vapor Catalunya, propietat dels marquesos de Comillas, els soldats cridaven "*muera la policia, muera Maura, muera Romanones, y muera la guerra, grito a los que contestaba el público (que atestaba los muelles y alrededores) con aplausos y voces de que vaya Comillas y vayan los hijos de Güell*" ⁴. Ho deien al davant de les esposes respectives del governador i del marquès de Comillas que, fent una obra de caritat cristiana, repartien escapularis, medalletes i petaques entre els desconsolats soldats, que amb moral de derrota, sabien que anaven a defensar no pas la pàtria, sinó les mines de ferro del Rif, propietat entre d'altres del comte de Romanones i dels Comillas.

La vaga general esdevingué revolta: burots, convents i comunicacions foren diana de la ira popular

Per tant, no hi havia una altra sortida que anar indefectiblement a la vaga i protestar enèrgicament al carrer, una vegada paralitzada l'activitat econòmica i lúdica. Tanmateix aquesta, que havia de ser una vaga pacífica, sense contingut econòmic, sinó polític, va degenerar en bullanga generalitzada, que en mots de l'anarquista Adolfo Bueso, fou "*la última revolución romántica, con sus barricadas, sus fusiles de caza, sus revólveres niquelados, sus banderas rojas en lo alto de las barricadas*" ⁵. Al Bages, fins allà on arriben els nostres coneixements, gairebé tots els ingredients del patró de revolta que s'estava desenvolupant arreu del Principat tingueren lloc, llevat de les barricades.

A Manresa, la ira popular, bo i declarat l'estat de guerra i suspeses les garanties constitucionals, es va desfogar en la crema de burots i de convents al llarg d'aquell fatídic dijous 30 de juliol. Ambdós elements havien estat presents tradicionalment en els aldarulls urbans del segle XIX, des de l'època de les bullangues als anys trenta, si més no a Barcelona i a d'altres ciutats catalanes. Els burots simbolitzaven el caràcter depredador de l'Estat envers els ciutadans als quals exigia moltes obligacions, sobretot de caire recaptatori, i en canvi, els reconeixia ben pocs drets, especialment entre les classes populars, els drets polítics eren gairebé inexistents. Al costat dels burots, l'Estat, a més, exigia l'anomenada contribució de sang, a la qual s'havien resistit els catalans de manera insistent des del segle XVIII. No ens ha de resultar sorprenent aquesta actitud de protesta al costat de l'elevada deserció, encara per computar, que s'enregistrà durant aquestes setmanes de crida a files.

Per la seva banda, l'odi es desfermaria també en contra de l'Església, sobretot dels ordres religiosos, a través de la violència anticlerical que anà adreçada a esborrar la petjada de la institució. Per aquest motiu, la vida de les monges caputxines, les serve del sagrat cor de Maria i les de l'Ensenyança de Manresa fou respectada, perquè l'únic que es tractava era d'alliberar-les de la clausura i de l'"esclavatge". Hom es pot preguntar: per què els amotinats atemptaren contra la propietat d'unes monges que prestaven importants serveis a la comunitat, de caire educatiu o benefactor, com l'acollida dels nens de les obreres? Com era el cas de les serve del sagrat cor de Maria, establertes l'any 1906 a la ciutat, que tenien cura dels fills dels jornalers de les fàbriques, i tenien al seu càrrec la cuina del Patronat Obrer. Segurament perquè les monges treien feina a uns professionals en ascens del món educatiu i sanitari principalment; o bé perquè les classes populars rebutjaven el paternalisme que conduïa les accions de les monges; o bé perquè la institució eclesiàstica actuava com

Ban del capità general de Catalunya, Santiago Manescau, un cop decretada la llei marcial.

a quintaessència de l'autoritat estatal.

És ben clar que aquesta insurrecció anà adreçada a combatre l'autoritat de l'Església, però també, i això s'ha subratllat poc, de l'autoritat de l'Estat, no sabem si fou per l'empremta anarquista de la revolta, per la manca d'integració política d'aquests sectors o per l'escassa legitimitat de què gaudia l'Estat als ulls de la societat catalana, o bé una mica per tot plegat, el que seria més plausible. Ens referim a l'atemptat als edificis oficials, fossin ajuntaments,

comissaries de policia, casernes de la guàrdia civil o jutjats de primera instrucció o instància. Però també, i això fou general arreu, la interceptació de les comunicacions per tal d'impedir que l'autoritat pogués circular dins els anomenats "nervis del Govern". A banda d'aixecar els rails de la via del tren en direcció a Lleida, a l'alçada del túnel de Rajadell, els vaguistes van tenir cura de tallar les comunicacions telegràfica i telefònica en aquesta via, però també a la del carrilet de Berga. Destruïnt les vies s'impedia la circulació dels trens, i

amb ells l'arribada de la premsa de Barcelona o d'altres indrets. S'aconseguia aïllar i incomunicar la ciutat. No en va, el colpejar els pals del telègraf era considerat un delictes de traïció a la pàtria i com a tal, estava castigat amb la pena de mort aplicada per un consell de guerra segons el codi militar. Les comunicacions doncs eren cosa de l'Estat. Per aïllar i prendre possessió dels carrers, també calia fer-se amos de les fonts d'energia, fos de l'electricitat, fos del gas. La ciutat de Manresa romangué durant tres dies sense enllumenat públic, bé perquè els revoltats havien pres la fàbrica d'electricitat, bé perquè havien destruït els fanals dels carrers.

S'empraren tota mena d'argücies per tal d'aturar la circulació de l'autoritat de l'Estat, les ordres que arribaven del Ministeri de la Governació i de la Guerra, però també la mobilització efectiva dels reservistes. A Monistrol de Montserrat, els vaguistes van impedir que dos soldats que gaudien d'una llicència temporal es reincorporessin a files el dijous 29, de manera que els van sostreure l'uniforme i els obligaren a canviar de direcció en el trajecte cap a Lleida ⁶. Mentre que al poble veí de Sant Vicenç de Castellet, la nit del dimecres 28 de juliol, un escamot de 25 a 30 obrers, procedents de Monistrol de Montserrat, –bo i embriagats i proveïts amb teieres enceses i armats amb garrots– calaren foc als vagons carregats de bales d'alfals i de pals enquistats ⁷. En total, foren 25 vagons els que van cremar, malmetent-se tota mena de mercaderies, així com l'aparell del telègraf. Dotze dels vaguistes, acusats de rebel·lió militar, foren condemnats a cadena perpètua, i la resta a diferents penes de presó ⁸. La vila de Moià també se sumà a la vaga general almenys des de dimecres dia 28 de juliol, igual que Manresa, amb un cert retard. Hi tingueren lloc alguns aldarulls, si bé probablement el més significatiu fou la por que envaï les autoritats i el veinatge davant dels rumors que corrien referents a la imminent entrada dels "revolucionaris" a la vila. Uns rumors certament poc fonamentats però que circularen profusament durant aquests dies fins al

Interior de l'església de Sant Francesc de Paula, encara fumejant, al carrer Campanes de Manresa (*La Hormiga de Oro. Il·lustración Católica*).

punt que no sabem si foren revolucionaris d'Igualada els que vingueren a cometre destrosses a Manresa o talment fou a l'inrevés. També sembla que els monistolencs autors de la crema de vagons a l'estació de Sant Vicenç tenien la intenció d'arribar-se a Manresa.

La contribució del Sometent a recuperar l'ordre

Un dels principals protagonistes d'aquests dies als municipis del Bages fou la por, més que no pas els actes vandàlics que es van limitar a al-

gunes poblacions, entre les quals Manresa i Sant Vicenç. Moguts per la por, els pobles intentaren preparar-se per tal de fer front a les possibles intencions dels vaguistes. Sovint hom creia que eren forasters els que havien de cometre les destrosses. No podem negar que sí que n'hi havia de gent forastera que li era més fàcil actuar fora del seu poble. Tanmateix, la proporció dels forasters en els fets de la Setmana Tràgica era mínima, de manera que els autors materials de la violència eren fonamentalment gent del poble o ciutat, i en bona part, nois amb edats compreses entre els 14 i els 18 anys. Les autoritats municipals i el Sometent de la vila de Moià pla-

nejaren fins i tot de negociar amb els escamots i oferir-los diners a fi de dissuadir-los. Malgrat això, si els revoltats insistien aleshores cadascú s'hauria de defensar com pogués, atès el fet que el Sometent no disposava de prou municions. Vistes les dificultats per a organitzar una defensa eficaç, el rector i l'arxiprest decidiren amagar de la vista dels sediciosos els objectes de valor de l'església parroquial, i els escolapis, alertats per la sort tràgica de la casa de Barcelona actuaren en conseqüència i buscaren aixopluc per als novicis ⁹.

La por també fou una de les causes explicatives de la inacció de les autoritats civils i militars durant la jornada fatídica del dijous dia 30 de juliol a Manresa. Les cròniques de testimonis presencials consultades, així com algunes fonts militars, deixen constància d'aquesta passivitat, així com de l'aplaudiment de bona part del públic i dels curiosos que presenciaren la crema dels burots, i de les esglésies i convents. La mateixa por que tenien els bombers que deixaren cremar els edificis religiosos fins al diumenge 1 d'agost davant del temor a possibles represàlies. El vespre d'aquest mateix dia les campanes de la Seu repicaren insistentment a Sometent, i d'aquest cos, solament acudiren entre 10 i 11 membres, un dels quals, Joaquim Cardona i Rami, que l'endemà trobaria la mort. A partir d'aleshores, foren voluntaris els que hagueren de patricular els carrers durant la nit. Cardona esdevingué el gran heroi de la Setmana Tràgica a Manresa: les autoritats i els sometents de Catalunya organitzaren una recapta per a socórrer a la família ¹⁰.

Artés hagué de desafiar la por organitzant una vigilància permanent.

En aquest municipi també circulaven rumors de l'entrada d'un escamot procedent de Sallent que sembla que finalment se'l pogué desautoritzar. Per al rotatiu proper a la Lliga Regionalista, *El Pla de Bages*, si tot el poble anava unit es podria plantar cara al "mal" ¹¹. Segons aquest diari, un poble unit era el que representava la reunió de les autoritats municipals amb els caps del Sometent i els caps de casa que organitzaren unes patrulles de vigilància que haurien de preservar l'ordre. Hom volia presentar dels fets minimitzant la capacitat dels "revolucionaris" per a subvertir l'ordre públic amb finalitats polítiques, i transmetre'n una imatge deformada, identificant-los com a simples lladres i delinqüents. Poc es podien imaginar aquests sectors catòlics i conservadors que l'ambient de protesta del qual van participar tan intensament pogués degenerar vers una explosió tan violenta com aquella.

En definitiva, en aquests fets s'hi barrejà el conflicte polític derivat de la pugna entre clericals i anticlericals "militants", entre la Lliga i els carlins versus els republicans; la violència perpetrada per jovenets que estaven sense feina, molts d'ells desvagats; i l'honesta voluntat dels dirigents obrers de protestar al carrer per la guerra. Tal vegada per això l'astut dirigent republicà Maurici Fius i Palà desaconsellà als obrers que se sumessin a la vaga general. Per descomptat, a tots plegats els van superar els esdeveniments, i segurament a tots els va sorprendre la repressió governamental tan desaforada que tingué lloc tot seguit, no solament sobre els detinguts (tan sols a Manresa foren uns 60, dels quals una quarantena fou processada), sinó també sobre les escoles laiques, que foren clausu-

rades, i tancats els diaris i casinos republicans, fins i tot el moderat Ateneu manresà de la classe obrera.

NOTES

1. Gemma Rubí, "Algo más que la quema de conventos. La Semana Trágica en Cataluña, la historia de una desafección" dins Antonio Moliner (ed), *La Semana Trágica de Cataluña*, Alella, Nabla edicions, 2009, pp. 81-136.
2. Joan C. Ullman, *La Semana Trágica. Estudio sobre las causas socioeconómicas del anticlericalismo en España (1898-1912)*, Barcelona, Horas de España, 1972, reeditat el 2009 per Ediciones B.
3. Una actualització de coneixements sobre Solidaritat Catalana i la seva repercussió a l'Estat a Gemma Rubí; Francesc Espinet (ed), *Solidaritat Catalana i Espanya (1905-1909)*, Barcelona, Editorial Base, 2008.
4. Carta del governador civil de Barcelona, Angel Ossorio y Gallardo, a Antonio Maura, 18-VII-1909, Arxiu de la Fundació Antonio Maura, Lligall 151, Carpeta 16.
5. Adolfo Bueso, Recuerdos de un cenetista. De la Semana Trágica (1909) a la Segunda República (1931), Esplugues de Llobregat, Editorial Ariel, 1975.
6. *Ibidem*.
7. Miquel Vila, "La "Setmana Trágica" a Sant Vicenç (Una pàgina de la nostra història)" a *El Breny*, nº 143, 1989.
8. Augusto Riera, *La Semana Trágica. Relato de la sedición e incendios en Barcelona y Cataluña*, Barcelona, Editorial Hispano, 1909, p. 257. *La Montaña Republicana. Periódico demcorático-obrero*, nº 512, 22 d'abril del 1911.
9. "Sucesos de julio de 1909" a *Modillanum*, IX, Marzo-Julio 1968, pp. 193 i 194.
10. "Los somatenes ante el movimiento sedicioso" a *Paz y Tregua. Boletín oficial del cuerpo de somatenes armados de Cataluña*, nº 8, Agost 1909, pp. 1 i 2.
11. *El Pla de Bages*, nº 1588, 5 d'agost del 1909.

Gemma Rubí i Casals

Professora d'Història Contemporània
de la Universitat Autònoma de Barcelona